

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 378.094

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Голенко Ніна Миколаївна,
викладач кафедри спеціальної фізичної та
вогневої підготовки (Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено питанню організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів як виду навчальної діяльності, спрямованої на формування пізнавальних здібностей студентів, їх безперервну самоосвіту. Самостійна робота розглядається як вища форма цілеспрямованої навчальної діяльності, яка є спланованою, організаційно, методично спрямованою та відбувається без прямої допомоги викладача, але за його завданням, під його керівництвом, у спеціально відведений для цього час.

Здійснено аналіз форм, методів, умов реалізації самостійної роботи; підкреслюється її роль у навчальному процесі.

Ключові слова: навчальний процес, кредитно-модульна система, самостійна робота, мотивація, самореалізація, творча активність.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК НЕОТЪЕМЛЕМЫЙ КОМПОНЕНТ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

Голенко Нина Николаевна,
преподаватель специальной физической и огневой подготовки
(Херсонский факультет
Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Статья посвящена исследованию проблемы организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений как вида учебной деятельности, направленной на формирование познавательных способностей студентов, их непрерывное самообразование. Самостоятельная работа рассматривается как высшая форма целенаправленной учебной деятельности, которая является спланированной, организационно и методически направленной и осуществляется без прямой помощи преподавателя, но по его заданию, под его руководством, в специально отведенное для этого время.

Осуществлен анализ форм, методов, условий реализации самостоятельной работы; подчеркивается её роль в учебном процессе.

Ключевые слова: образовательный процесс, кредитно-модульная система, самостоятельная работа, мотивация, самореализация, творческая активность/

STUDENTS' SELF-STUDY TRAINING AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Holenko Nina Nikolaevna,

teacher of department of the special physical and fire preparation,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article focuses on the issue of university students' self-study training organization.

The aim of the research is to identify the features of self-study training as a kind of educational activity aimed at developing students' cognitive abilities, their continuous self-education; to define the nature of the notion "self-study training", forms, methods and conditions of its realization.

Self-study training is considered as the highest form of targeted educational activities which is planned, organized, aimed methodically and takes place without teachers' direct assistance, but on their instructions, under their direction, in specially appointed time.

The purpose of such activity is to learn the curriculum; to systematize and consolidate theoretical knowledge and practical skills; to form skills to use information from different sources; to develop students' cognitive abilities and activity (creative initiative, independence, responsibility, self-discipline); to form the independence of thinking, abilities to self-development, self-improvement and self-realization; to develop students' research skills.

The author considers the essence of the notion "self-study training", its definitions and classifications of this type of activity, forms, methods, conditions of its effective implementation, forms and methods of its control.

The effectiveness of self-study in the educational process highly depends on the conditions of its organization, content and nature of tasks, the logic of their construction, the achievement quality in the course of this work. The level of self-study training organization considerably affects the development of the students' sustained interest in the academic disciplines, the degree of their cognitive activity and the process of mastering knowledge and skills.

The prospects of the further research are the comprehensive review of different forms and methods of students' self-study training organization and the teachers' role in this process.

Keywords: educational process, self-study training, motivation, self-realization, creative activity.

Головною рисою сучасної освіти є перехід до концепції особистісно орієнтованого навчання, що передбачає досягнення майбутнім фахівцем такого рівня професійної компетенції, який гарантує пріоритетний розвиток інтелекту на основі синтезу принципів фундаментальності, індивідуалізації, створює умови для саморозвитку особистості, актуалізації творчих здібностей, професійної та соціальної самореалізації.

Світові тенденції в галузі вищої освіти визначають інноваційні завдання з підготовки кваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, відповідального, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного особистісного росту, соціальної та професійної мобільності. Отже, пріоритетною метою вищої освіти та критерієм її ефективності стає розвиток особистісного потенціалу та реалізація професійної складової майбутнього фахівця.

Численні дослідження підтверджують думку про те, що індивідуальність, смислова наповненість і справжня цінність людського життя залежать від здатності особистості організовувати його відповідно до власних задумів, самовизначатися стосовно його цілісного ходу [1, с. 90–91].

Підготовка висококваліфікованого спеціаліста в умовах реформування системи вищої освіти України неможлива без цілеспрямованої самостійної роботи студентів. Тому одним із найважливіших напрямків розвитку освіти є оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу для формування творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самореалізації особистості.

Організація самостійної роботи студентів – складний і багатовимірний процес, який включає в себе формування мотивації та професійної позиції майбутнього спеціаліста, органічне включення самостійної роботи в процес засвоєння змісту навчальних дисциплін, інтеграцію самостійної роботи студентів з досвідом використання сучасних педагогічних технологій, вибір форм контролю тощо. Але успішність самостійної роботи в першу чергу залежить від установки і студентів, і викладачів на співтворчість, від здатності всіх учасників навчального процесу до діалогу.

На теоретико-методологічному рівні проблема організації самостійної роботи студентів знаходить своє висвітлення в працях багатьох науковців. Так, ученими досліджується сутність поняття самостійної роботи, принципи її організації; розглядаються різні класифікації цього виду діяльності; вивчаються методи, форми, засоби проведення самостійної роботи; розробляються методики планування, організації та контролю самостійної роботи [2–8].

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, питання організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів залишається актуальним. Щоб виконати завдання, які постали перед вищою школою, потрібно вдосконалювати навчально-виховний процес, розробляти нові методи і форми взаємодії викладача і студента, стимулювати самостійну навчальну діяльність молоді. Адже в процесі впровадження кредитно-модульної системи навчання значна частина матеріалу виноситься на самостійне опрацювання. Тому основним завданням викладача стає не репродуктивне викладання набору готових знань, а організація активної самостійної роботи студентів.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні особливостей організації самостійної роботи як виду навчальної діяльності, спрямованої на формування пізнавальних здібностей студентів, їх безперервну самоосвіту; визначенні сутності поняття «самостійна робота», форм, методів та умов її реалізації.

Аналіз наукових праць з теми дослідження засвідчує, що погляди вчених на сутність поняття «самостійна робота» різні. Розглядаючи організацію самостійної роботи, дослідники називають її методом навчання [9]; засобом, прийомом [10]; формою організації навчальної діяльності [4; 11].

Так, П. І. Підкасистий пропонує розглядати самостійну роботу як форму організації навчальних занять, як засіб залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності [7, с. 25]. І. А. Зимня визначає самостійну роботу як «цілеспрямовану, внутрішньо мотивовану, структуровану самим об'єктом у сукупності виконуваних дій, контрольовану та кориговану у процесі діяльності» [12, с. 177].

На думку Б. П. Єсіпова, самостійна робота студентів – це робота, яка виконується без допомоги викладача, але за його завданням у спеціально виділений для цього час. Студенти свідомо ставлять за мету досягнення поставлених завдань, використовуючи свої сили і показуючи в тій чи іншій формі результат розумових чи фізичних дій [4, с. 114].

Під самостійною роботою розуміють і виконання студентами різних видів завдань навчального, виробничого, дослідницького і самоосвітнього характеру, які є засобом засвоєння системи наукових та професійних знань, способів пізнавальної діяльності, формування навичок, умінь, досвіду творчої діяльності і професійної майстерності, позитивного ставлення до професії та оточуючого середовища [2, с. 45].

Отже, самостійна робота розглядається нами як вища форма цілеспрямованої навчальної діяльності, яка є спланованою, організаційно, методично спрямованою та відбувається без прямої допомоги викладача, але за його завданням, під його керівництвом, у спеціально відведений для цього час.

Метою самостійної роботи студента є засвоєння у повному обсязі навчальної програми; систематизація та закріплення отриманих теоретичних знань та практичних умінь; формування вмінь використовувати інформацію непаралельних джерел; розвиток пізнавальних здібностей та активності (творча ініціатива, самостійність, відповідальність, організованість); формування самостійності мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації; розвиток дослідницьких умінь.

Самостійна робота студентів є невід'ємним компонентом навчального процесу, а тому, як і всі його складові, являє собою систему організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на підготовку за напрямками і спеціальностями фахівців відповідних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Дослідники виділяють наступні компоненти самостійної роботи студентів як системи: мотиваційний, організаторський, рефлексивний, виконавчий, контрольний [13, с. 42]. Кожен із зазначених компонентів передбачає певний рівень знань, умінь, навичок і особистісних якостей. Так, мотиваційний компонент вимагає вміння активізувати свій позитивний інтенціональний досвід (переваги, переконання), бачити сенс у своїй роботі, підтримувати високий рівень мотивації на всіх етапах самостійної роботи, знання і використання прийомів стимулювання і налаштування власного інтелекту.

Виконавчий компонент вимагає від студента певного рівня базових знань і вмінь, здібностей до аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, навичок роботи з інформацією (швидкість читання при збереженні високого ступеня розуміння тексту, вміння конспектувати, складати тези, доповіді тощо).

Рефлексивний компонент передбачає вміння визначати межі відомого і невідомого з метою отримання недостатньої інформації, критичність до дій і вмінь, здатність співвідносити знання про свої можливості з вимогами діяльності та поставленими завданнями.

Організаційний компонент включає в себе наступні вміння: визначення обсягу та етапів роботи, постановка мети і завдання на кожному етапі, розподіл часу у процесі виконання завдання, організація робочого простору. Контрольний компонент вимагає здатності оцінювати якість як кінцевого продукту, так і окремих етапів самостійної роботи, вміння вибирати адекватні форми і методи оцінки.

Існує низка класифікацій самостійних робіт, в основу яких покладені різні критерії (характер навчальної діяльності; зміст і завдання навчальної теми; ступінь розумових зусиль; рівень складності; ступінь самостійності й евристичності; дидактична мета; рівень самостійної діяльності тощо).

Так, Б. П. Єсіпов розглядає наступні види самостійної роботи за дидактичними цілями:

- 1) отримання нових знань (попереднє читання інформації, спостереження, виконання практичних завдань);
- 2) засвоєння вмінь і навичок (виконання вправ, вирішення та складання задач);
- 3) застосування знань (підбір і співставлення предметів, виконання різних завдань, написання твору);
- 4) повторення і перевірка знань (письмові відповіді, самостійне виконання завдань на повторення невеликих тем, робота з метою попередження помилок) [4, с. 123].

Найбільш детальною, на нашу думку, є класифікація П.І. Підкасистого [7, с. 29–30], який розмежовує самостійну роботу студентів за рівнем продуктивності самостійної діяльності студентів:

1. Самостійні роботи за зразком включають рішення типових завдань, виконання різноманітних вправ за зразком.

2. Реконструктивно-варіативні самостійні роботи передбачають необхідність відтворення структури знань, залучення відомих знань для вирішення завдань, проблем, ситуацій.

3. Евристичні самостійні роботи пов'язані з вирішенням окремих питань, порушених на лекціях, семінарських, лабораторних, практичних заняттях, на яких формуються вміння бачити проблему, самостійно її формулювати, розробляти план її вирішення.

4. Творчі (дослідницькі) самостійні роботи (курсові, дипломні проекти) Діяльність студентів набуває пошукового характеру, розробляються й власні методи вирішення проблемних ситуацій, проявляються розумові здібності студента.

Для того щоб розвинути творчий потенціал студента, його потребу в самопізнанні, саморозвитку, викладач має запропонувати освітній процес, основною метою якого є розвиток в особистості закладеного в ній творчого потенціалу, впевненості у своїх творчих силах, ділових якостях, прагнення до самостійної діяльності та прийняття самостійних рішень.

Заходи, що створюють передумови й умови для успішної реалізації самостійної роботи, повинні передбачати забезпечення кожного студента:

- інформаційними ресурсами (довідники, навчальні посібники, банки індивідуальних завдань, навчальні програми тощо);
- методичними матеріалами (вказівки, керівництва, практикуми, робочі зошити);
- матеріалами для контролю (тести, ситуаційні задачі);
- матеріальними ресурсами (лабораторне, вимірювальне обладнання);
- тимчасовими ресурсами; консультаціями; можливістю вибору індивідуальної освітньої траєкторії (елективні дисципліни);
- можливістю публічного обговорення теоретичних та / або практичних результатів, отриманих студентом самостійно (конференції, олімпіади, конкурси).

Як зазначають вчені, необхідною умовою розвитку навичок самостійної роботи студентів, виховання їх творчої активності та ініціативи є:

- забезпечення взаємозв'язку самостійної та аудиторної роботи;
- детальна розробка форм самостійної роботи;
- наявність ефективних форм контролю [3–9].

Як правило, вибір форм самостійної роботи залежить від цілей конкретного етапу навчання. В ході самостійної роботи студент може:

- засвоїти теоретичний матеріал дисципліни (теми, що виносяться на самостійне опрацювання, окремі питання, положення тощо);
- закріпити знання теоретичного матеріалу, використовуючи необхідний інструментарій практичним шляхом (вирішення ситуаційних задач, виконання контрольних робіт, тестів для самоперевірки);
- застосувати отримані знання та навички для аналізу ситуації та визначення правильного рішення (підготовка до групової дискусії, підготовлена робота в рамках ділової гри, «кейс стаді», письмовий аналіз конкретної ситуації, розробка проектів);
- застосування отриманих знань та вмінь для формування власної позиції, теорії, моделі (написання дипломної, науково-дослідної роботи тощо).

Традиційно самостійна робота студентів проводиться за наступними формами: індивідуальні (реферативні повідомлення, курсові роботи, дипломні проекти,

самостійна науково-дослідницька робота, індивідуальні консультації, олімпіади, конкурси тощо); групові (навчання у співпраці, ігрове проектування, групові консультації, факультативні заняття, заняття в гуртках); масові (проектне навчання, програмоване навчання) [14, с. 69].

Поряд із традиційними у сучасній педагогічній практиці використовуються і методи, що сприяють індивідуалізації та інтенсифікації навчального процесу: проблемно-пошукові; проектного навчання; колективної розумової діяльності тощо [15].

Ефективним у процесі організації самостійної роботи студентів, на наш погляд, є також складання індивідуальних планів навчання; залучення студентів до науково-дослідної роботи; включення самостійної роботи студентів у навчальний план і розклад занять; організація індивідуальних консультацій; розробка завдань, що передбачають нестандартні рішення; проведення нетрадиційних лекцій (лекції-бесіди, лекції-дискусії, де доповідачами та співдоповідачами виступають самі студенти) тощо.

Контроль самостійної роботи, оцінка її результатів являє собою єдність двох форм: самоконтроль і самооцінка студента; контроль та оцінювання з боку викладачів, державних екзаменаційних та атестаційних комісій тощо.

У якості форм і методів контролю використовуються фронтальні опитування на семінарських та практичних заняттях, колоквіуми, заліки, тестування, самозвіти, контрольні роботи, захист творчих робіт. Критеріями оцінювання самостійної роботи студента виступають: рівень засвоєння навчального матеріалу; вміння використовувати теоретичні знання під час виконання практичних завдань; повнота навчальних уявлень, знань та вмінь з теми; обґрунтованість та чіткість викладу відповіді на поставлене запитання; оформлення звітної документації тощо.

Звичайно, для правильної та ефективної організації самостійної роботи студентів велике значення має:

- підготовленість викладачів;
- розробка навчально-методичного комплексу з кожної дисципліни, який включає опис курсу, форм і засобів контролю; змісту та термінів проведення самостійної роботи;
- наявність навчального, дидактичного та навчально-методичного матеріалу; забезпеченість бібліотеки необхідною літературою;
- вибір форм самостійної роботи студентів залежно від цілей і завдань навчальної дисципліни, ступеня складності і затребуваності практикою;
- наявність чітких цілей, елементів новизни, доступності, алгоритму виконання завдань;
- забезпеченість комп'ютерною та телекомунікаційною технікою; наявність електронних підручників, комп'ютерних навчальних програм, контролюючих та демонстраційних програм тощо;
- індивідуалізація завдань, врахування рівня підготовленості та здібностей кожного студента;
- застосування інноваційних технологій (сукупність технічних засобів, що забезпечують вільний доступ студента до різних джерел інформації і створюють оптимальні умови для використання електронних засобів навчання);
- вибір різних форм організації самостійної роботи, що дозволяє найефективніше стимулювати пізнавальну активність студентів;
- визначення оптимального навантаження та системи моніторингу, яка має особистісну, розвиваючу спрямованість і творчий характер;
- впровадження міждисциплінарних самостійних робіт та проектів;
- розвиток соціальної інфраструктури, поліпшення умов побуту і відпочинку студентів та інші організаційні, суб'єктивні чинники.

Таким чином, ефективність самостійної роботи у процесі навчання багато в чому залежить від умов її організації, змісту та характеру завдань, логіки їх побудови, взаємозв'язку наявних та передбачуваних знань в змісті завдань, якості досягнення результатів у ході виконання цієї роботи. Рівень організації самостійної роботи значно впливає на розвиток у студентів стійкого інтересу до навчальних дисциплін, на ступінь їх пізнавальної активності та на процес оволодіння знаннями, вміннями, навичками.

Перспективним залишається питання всебічного розгляду форм та методів організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів та визначення ролі викладача у цьому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Никитина Н. Н. Введение в педагогическую деятельность : теория и практика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. Н. Никитина, Н. В. Кислинская. – М. : Академия, 2004. – 224 с.
2. Гарунов М. Г. Самостоятельная работа студентов как предмет психолого-педагогических и социологических исследований / М. Г. Гарунов // Проблемы активизации самостоятельной работы студентов. – Пермь : Пермский ун-т, 1979. – С. 44–48.
3. Гарунов М. Г. Совершенствование внеаудиторной самостоятельной работы студентов – важное условие эффективной подготовки специалистов / М. Г. Гарунов. – Тюмень, 1981. – 53 с.
4. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроке / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
5. Журавська Л. М. Педагогічні умови управління самостійною роботою студентів вищих закладів освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. М. Журавська. – К., 1999. – 21 с.
6. Заскалета С. Г. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів сільськогосподарського інституту (за матеріалами вивчення іноземних мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / С. Г. Заскалета. – К., 2000. – 19 с.
7. Пидкасистый П. И. Сущность самостоятельной работы студентов и психолого-дидактические основы ее классификации / П. И. Пидкасистый // Проблемы активизации самостоятельной работы студентов. – Пермь : Пермский ун-т, 1979. – С. 23–32.
8. Шайдур І. А. Організація самостійної роботи студентів педагогічних університетів на основі індивідуально орієнтованого підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / І. А. Шайдур. – К., 2003. – 22 с.
9. Буряк В. К. Самостоятельная работа учащихся : книга для учителя / В. К. Буряк. – М. : Просвещение, 1984. – 64 с.
10. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Э. Унт. – М. : Педагогика, 1990. – 188 с.
11. Шамова Т. И. Активизация учения школьников / Т. И. Шамова. – М. : Педагогика, 1982. – 209 с.
12. Зимня И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / И. А. Зимня. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
13. Георге И. В. Психолого-педагогические условия подготовки студента к самостоятельной работе // Высшее образование сегодня. – 2011. – № 8. – С. 42–43.
14. Демченко О. Дидактична система організації самостійної роботи студентів / О. Демченко // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 68–70.
15. Губарева А. Е. Современные формы организации самостоятельной работы и контроля знаний студентов вузов / А. Е. Губарева // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 10. – С. 59–62.